

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:a0HfCNRXPJsJ:w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D32168%26pf35401%3D120441+&cd=2&hl=uk&ct=clnk&client=opera>.

21. Афонін О., Петрова Н. Рекомендації з удосконалення українського книговидавництва // "Вісник Книжкової палати України". – 2011. – січень. – № 1 (174) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/note.php?note_id=177405525637945.

Хилько М. Н. Современное состояние украинского бумажного книгоиздания.

В статье проанализировано современное состояние украинского бумажного книгоиздания, сопоставлены развитие книгоиздательского дела в Украине и других странах мира. Исследуются причины проблем в украинской книгоиздательской отрасли и предлагаются пути их преодоления.

Ключевые слова: журналистиковедение, украинское книгоиздание, издательство, контент.

Khylo M. M. Current condition of Ukrainian paper book publishing.

Current condition of Ukrainian paper publishing is analyzed. A comparison of book publishing development in Ukraine and other countries is made. The causes of problems in the Ukrainian book publishing industry are analyzed and ways to overcome them are proposed.

Keywords: journalistic researches, Ukrainian book publishing, publishing house, content.

Чижова О. М.

СУТНІСНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОЦЕСИ ПРАГМАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті висвітлено сучасні аспекти трансформації, її характеристики, причини виникнення, особливості розвитку, механізми здійснення та кінцеві результати, до яких призводять процеси прагматичних перетворень.

Ключові слова: демократизація, модель політичного прагматизму, політичний режим, процес, революція, рух, система, пізнання, трансформація.

У багатьох літературних виданнях ключовою темою сучасності є проблема трансформації суспільства. Цією проблемою займалися такі вчені, як Е. Гідденс, В. Головенько, С. Кульчицький, Б. Парохонський, М. Пірен, Д. Попов, Ж. Сатр, А. Сіленко та багато

інших. Однак питання впливу прагматизму на трансформаційні процеси в Україні не розглядалися науковцями.

Наше суспільство переживає зміну не тільки як історична нація, а як культурне, соціальне відродження. Однак зазвичай трансформаційні тенденції спостерігаються в різних державах, що вирішують політичні питання та питання нового напрямку розвитку. Політичний прагматизм – це і є перша хвиля у відносинах між соціумом та державою, а суспільства є хвилею трансформації у будь-якій державі та особливістю її розвитку. Це й становить актуальність запропонованої статті.

Питання формування молодіжних рухів в умовах прагматичних перетворень стосуються насамперед розвитку молодіжних рухів, починаючи з доби тоталітарної ідеології у Радянському Союзі, закінчуючи нашим часом (подіями Помаранчевої революції). Молодь характеризується як головна рушійна сила та джерело творення суспільної свідомості в період другої хвилі трансформації українського суспільства.

Мета статті – показати, що внутрішні зміни у країні, яка трансформується, активно стимулюються ззовні з метою визначення основного напрямку і забезпечення нерівності цих трансформацій.

Трансформація (від лат. *transformatio* – зміна) – це перетворення соціальних інститутів, соціальних структур, що часом супроводжуються їх докорінною зміною. Філософський словник визначає трансформацію як взаємно стимулюючі зміни моделей соціальної дії, з одного боку, і функціонування соціальних інститутів, пов'язаного з цілеспрямованим впливом настанов – з другого.

Суспільні науки, що застосовували нову термінологію для характеристики процесів, які розпочалися у суспільстві, використовують це поняття з 50 – 60-х років ХХ ст. для позначення радикальних структурних змін у громадсько-політичному житті країн західної цивілізації. У такому контексті трансформація виражає перехід до нового стану суспільної організації, побудованої за моделлю західного суспільства, що становить систему політичного прагматизму.

Слід зазначити, що оскільки “трансформація” і є “перетворення” за своєю суттю, то вживання словосполучення “трансформаційні перетворення”, на наш погляд, не є вдалим. Отже, поняття трансформації можна застосовувати для характеристики тих докорінних перетворень, що розпочалися у другій половині ХХ ст. в ряді країн світу, в яких традиційні засади суспільного життя змінюються, суспільства переходять на засади демократичних

процедур, ринкової економіки, визначають склад політичних інститутів, верховенство права та повагу до прав людини, свободи слова, тощо. Такі процеси іноді відбуваються під значним впливом та тиском західного світу і супроводжуються постійною політичною, методологічною та експертною підтримкою тих сил у країні, що зацікавлені у здійсненні трансформації. У процесі трансформацій країни повертають на дорогу світової цивілізації.

Сутнісний аспект явища трансформації виявляє характер, причини виникнення, особливості розвитку, механізми здійснення та кінцеві результати, до яких призводять процеси прагматичних перетворень. Трансформація за своїм змістом є явищем складним, а тому в процесах трансформації простежуються як елементи певної непрогнозованості, так і елементи прагматизму. Одна з основних причин виникнення трансформації – це те, що соціосистема природно прагне зберегти свою рівновагу, але з наростанням внутрішнього напруження стає можлива керована ззовні чи зсередини трансформація суспільства та його окремих інститутів [1].

Вступ людства в епоху глобалізації, коли визначається спільна лінія розвитку людства, призводить до поглиблення трансформації в системі політичного прагматизму. Слід підкреслити: здатність соціосистеми самостійно вийти на вищий рівень розвитку та впорядкованості краще визначати поняттям “модернізація”, але розгляд специфіки процесів модернізації не є змістом цієї статті. Внутрішні зміни у країні, що трансформується, активно стимулюються ззовні з метою визначення основного напрямку і забезпечення керованості самих трансформацій. Трансформаційний період у розвитку конкретного суспільства – особливий процес, що має свою структуру, тенденції розвитку, методи регулювання та керується прагматичним методом.

Найчастіше трансформаційний процес проходить наступні стадії: перша стадія – нове усвідомлення наявного становища суспільства та оцінка змісту, масштабів, загроз і викликів, пов’язаних із розвитком кризи, що має системний характер; друга стадія – соціальна діагностика, окреслення можливостей та перспективних, прагматичних шляхів виходу з кризового стану; третя стадія – це демонтаж атрибутики старої системи, ліквідація її невідповідностей проблемам суспільного розвитку, а також панівним глобальним світовим тенденціям, хоча далеко не завжди при цьому вдається зберегти позитивні набутки попередньої соціальної системи; четверта стадія – нове самовизначення суспільства, вироблення шляхів подальшого прагматичного розвитку. Вищезазначений шлях розвитку

є еволюційним, але, крім того, є і революційно-прагматичний шлях трансформацій. Революція як специфічний тип трансформації є граничним моментом переходу суспільства з однієї фази до іншої, керуючись політичним прагматизмом. Революції є найбільш драматичними і кардинальними спробами здійснити суспільні зрушення на мікросоціальному рівні. Метою революції можуть бути прагматичні, реальні та утопічні ідеї. Спільним для всіх революцій є орієнтація на прагматичне майбутнє як на центральну компоненту еволюційної ідеології [2].

Усі перелічені ланки складають трансформаційний процес і створюють систему політичного прагматизму. Кожна з цих ланок характеризується реально досягнутими змінами в суспільній свідомості, у політичному устрої, в економічному житті, у суспільних стосунках у кожний конкретний період часу.

Подібні трансформації відбувалися впродовж другої половини ХХ ст. у Латинській Америці, Африці, у деяких країнах Азії, а згодом у Центральній та Східній Європі.

Трансформацією, що охоплює весь спектр суспільного життя, його духовну сферу, а також економічну та соціальну структури, можна визначити як системно-прагматичне перетворення. Під системною трансформацією розуміють: прагматичне перетворення форм і методів діяльності політичної системи, політичного режиму; радикальне економічне реформування з урахуванням вимог панівної моделі глобалізації та власних інтересів; духовно-культурну переорієнтацію суспільства, перехід його з підґрунтя традиціоналістських на загальнолюдські цінності [3]. Тут доцільно керуватися прагматичним методом.

Досвід кінця ХХ ст. дає змогу говорити про деякі підсумкові результати системної трансформації ряду країн світу. Змінилися політичні системи та політичні режими. Тоталітарні режими практично скрізь замінені демократичними чи авторитарними системами, а у деяких випадках – диктатурами (Колумбія, Пакистан, Непал). Демократизація в країнах, що трансформуються, відбувається під суттєвим впливом зовнішніх сил, мета яких полягає у встановленні ефективного контролю над внутрішніми процесами країн. Ступінь демократичності, прагматичності встановленого устрою в різних країнах різний, оскільки зумовлюється як особливостями історичного розвитку, так і сформованою соціально-економічною та політичною ситуацією, характеристикою управлінської еліти. Можна констатувати: чим нижчий показник рівня демократичності країни, яка має великий ресурсний потенціал, тим більший тиск ззовні чиниться на неї.

Змінились економічні підвалини суспільства, напрями економічного розвитку країн наприкінці ХХ ст., почали визначати транснаціональні корпорації та сітьове економічне суспільство, але державний сектор ще продовжує відігравати важливу роль. Період “активного входження в ринок” у “посткомуністичних” країнах був із суттєвою дестабілізацією фінансової системи, інфляцією та гіперінфляцією, що зростала, постійним безробіттям, значним погіршенням стану в культурній сфері суспільства, ослабленням загального культурного тла, посиленням злочинності, падінням рівня здоров'я населення, зростанням смертності, насамперед в українському суспільстві. На цей момент усі зазначені процеси в країнах, де здійснюються трансформації, тривають.

Відбулася певна лібералізація суспільного життя, а досягнення у цій сфері є суперечливими та неоднозначними. Комерціалізація усіх відносин істотно змінила загальнокультурний ландшафт, призвела до швидкої та суттєвої соціальної стратифікації населення, викликала нову напруженість стосовно людей різних соціальних прошарків, різних поколінь, загострила проблему міжнаціональних відносин. Закономірною рисою трансформаційних процесів стала маргінальність помітної частини населення. Маргінальність (від лат. *marginalis* – той, що на краю) – це становище груп людей чи осіб, які поставлені суспільним розвитком на межу двох культур та беруть участь у взаємодії цих культур, але не приєднуються повністю до жодної з них [4].

Відбулись докорінні зміни у сферах духовних цінностей та суспільної свідомості. Трансформація створила проблеми соціально-духовної адаптації до нових умов існування сотень мільйонів людей. Процеси перетворень, політичний прагматизм, свідомо ініційовані політичними силами, що отримали реальну політичну силу з початком трансформацій, набули частково самостійного розвитку. Зріс масштаб маніпуляцій громадською свідомістю – люди час від часу стають заручниками запрограмованих подій, які вони не здатні контролювати. Неодмінним наслідком трансформації структури суспільної свідомості є ціннісний конфлікт. Зміна менталітету прямо пов'язана з процесом соціалізації в нових умовах. Сучасний розвиток доводить: трансформація політичних та економічних систем може здійснюватись у стислі строки під дією політичного прагматизму, а свідомість і соціалізація, набуті протягом тривалого життя, не можуть зазнавати швидких змін. Традиційна та набута система цінностей продовжують впливати одна на одну і можуть у процесі пристосування до нових умов спричинити кризу свідомості людини та системи суспільної

свідомості у цілому [5].

Суттєві загострення внутрішньої ситуації іноді призводять і до збройних конфліктів. Так, у багатьох випадках результатом процесів трансформації стали спалахи соціальних, етнічних та релігійних конфліктів на різному ґрунті, яким можуть протистояти прагматичні тенденції. В останні десятиріччя ХХ ст. на теренах колишнього соціалістичного табору були розв'язані військові конфлікти, у тому числі громадянські війни, що спричинили масову загибель людей, великі збитки матеріального характеру. Ці події торкнулися колишньої Югославії, частково Азербайджану, Вірменії, Грузії, Таджикистану, Молдови, Росії.

Вирішення завдань типології та класифікації трансформацій можливе тільки за умов багатовимірного аналізу з погляду різних суспільних наук (економіки, соціології, політології), оскільки трансформаційні процеси тісно взаємопов'язані і однієї єдиної класифікації не тільки не існує сьогодні, але її і не можна створити в майбутньому.

З соціологічної точки зору трансформаційні процеси є частиною соціальних рухів. Класичною вважається класифікація, запропонована Д. Аберле, який розрізняє чотири види рухів. Трансформаційні рухи – ті, що спрямовані на великомасштабні, радикальні і часто насильницькі зміни в житті суспільства, в якому вони відбуваються. До них належать революційні, прагматичні рухи й деякі радикальні, релігійні рухи. Трансформаційні, прагматичні та реформаторські рухи ставлять за мету здійснення змін у суспільстві. Інші види, запропоновані Д. Аберле, спрямовані на зміни у звичках чи світогляді окремих людей.

Метою рухів спасіння є порятунок людей від того способу життя, що вважається згубним. Це релігійні рухи, що зосереджуються на особистому спасінні. Альтернативні рухи спрямовані на здійснення часткових змін у житті людей, вони не ставлять собі за мету домогтися певної зміни у звичках людей, а лише змін конкретних.

Таким чином, трансформаційні процеси Д. Аберле розглядає як частину соціальних рухів. Цей соціологічний підхід аналізує трансформаційні рухи в контексті радикальних змін у житті суспільства. Саме через це вони ототожнюються з революційними (контрреволюційними) рухами і мають прагматичний характер. Особливістю такого дослідження трансформаційних процесів є те, що найхарактернішою їхньою рисою виступають не стільки соціально-економічні категорії, скільки політична боротьба за певну прагматичну направленість процесів.

Однак більшість дослідників зазначають, що саме стан економіки визначає обличчя суспільства, яке переживає перетворення, а відповідно до цього економічного фактора розрізняють наступні моделі трансформації у системі політичного прагматизму:

– модель конвергенції, яка виникла у вигляді різних версій формування нового соціально-політичного ладу, що ніби запозичує кращі набутки як капіталістичної, так і соціалістичної систем (при цьому замовчувалося поглинення другого першим). Особливості цієї моделі: домінування інерційності, поступовості змін, переважання еволюційних перетворень над “революційними” методами; у сфері розподілу ресурсів основну роль продовжує відігравати централізований бюрократичний контроль держави як за ринковим саморегулюванням, так і за локальним монополістичним регулюванням. Залежно від ступеня усвідомлення національними керівними колами мети, напрямів і основних завдань перетворень, характеру соціальної ситуації, особливостей інституціонально-політичної системи та інших факторів ця модель (як засвідчує практичний досвід) може забезпечувати чи стале та швидке зростання впродовж десятиріч (Китай), чи стагнацію (СРСР кінця 80-х – 90-х років минулого століття) [6];

– “державно-корпоративна” модель, для якої характерний більш радикальний перерозподіл економічної влади. У цій моделі переважають локальний монополістичний контроль та регулювання у сфері розподілу ресурсів, корпоративно-капіталістична власність і максимальний ступінь розвитку корпоративної конкуренції. При слабкості інституційної системи ця модель призводить до інфляції та стагнації. Соціальна мета реалізується тільки для забезпечення мінімальної стабільності та забезпечення підтримки правлячого клану;

– модель “оксамитової революції”, яка дає змогу здійснювати якісні та революційні зміни шляхом поступових зрушень. За відносно стабільної інституційно-політичної системи ця модель характеризується неглибокою стагнацією, а за несприятливих факторів вона може призводити до такого ж обвалу, як і при більш жорстких моделях. Модель “оксамитової революції” характерна для невеликих європейських держав, де період “соціалістичного” господарювання не був тривалим, наприклад, сучасна Чехія;

– модель “шокової терапії” – найжорсткіший варіант трансформації. Її типові риси: одночасне адміністративне руйнування попередньої системи централізованого планування та владне “насадження” ринку, прискорена передача державної власності до рук приватних осіб, які в процесі перетворень практично опановують

потужні капітали і головні важелі адміністративної влади; орієнтація на створення ринкового господарства при чіткому усвідомленні, що за реалізацію таких намірів суспільство неодмінно має заплатити високу економічну та соціальну ціну. Так, досвід сучасної Польщі можна назвати в цілому успішним, а досвід РФ та інших країн СНД – далеким від успішного. Окремо слід підкреслити, що відносна успішність польської “шокової терапії” пов’язана з суттєвою допомогою західних країн та відносно невеликими розмірами самої Польщі [7].

Реалізація “романтичної моделі” ускладнюється низьким потенціалом соціально-економічної творчості та самоорганізації населення країн з перехідною економікою. Така модель вже проголошувалася й сприяла полегшенню переходу до початку трансформаційних процесів, але ніколи не була практично реалізованою та прагматичною. Підкреслимо: з історичного погляду, застосування будь-якої з означених моделей призводить до руйнування долі мільйонів конкретних людей та сприяє змінам у способі життя і політичній системі суспільства.

Залежно від кінцевого результату, до якого призводить трансформація, визначається її тип. Авторитарний, за яким відбувається трансформація від попереднього політичного режиму (тоталітарного, демократичного) до авторитарного. При цьому соціальна система зберігає вагомую залежність від держави. Прикладом є країни Середньої Азії та Закавказзя (перехід від тоталітарного до авторитарного режиму) та Малайзія (перехід від демократичного до авторитарного режиму).

Демократичний, коли розбудовується система демократичних політичних інститутів, створюється ринкова економіка, що забезпечує існування демократичних інститутів та реалізацію їхніх принципів через впровадження приватної власності, проведення приватизації, обмеження державного контролю. Метою, як правило, стає прагматичний демонтаж попередньої суспільної системи, перетворення на нових началах укладу життя, норм та цінностей, корінням яких є ліберальні цінності. Наприкінці 80-х років минулого століття країни західної демократії чинять тиск на країни, де відбуваються трансформації, з метою впровадження західних моделей демократичних трансформацій. З цієї причини нині демократичний тип трансформацій є наймасовішим.

Державницький – трансформації спрямовуються на розбудову держави, що здатна відстоювати власні національні інтереси на світовому рівні, а високий ступінь захисту національних інтересів є головним критерієм і прагматичним орієнтиром трансформацій.

Важливим є й те суттєве обмеження зовнішніх негативних впливів на національну культуру, традиції, світогляд населення. Прикладом таких трансформацій є Китай. У сучасних умовах на подібні трансформації здатні піти країни, що мають високий потенціал розвитку.

Всі наведені типології трансформацій є досить умовними, а самі процеси перетворень ніколи не відбуваються у чистому вигляді. Вони мають істотні розбіжності, що неодмінно виникають у період переходу від старого до нового суспільного розвитку, а перенесення досвіду трансформацій західних країн без урахування історико-прагматичних традицій та соціально-політичних ситуацій у конкретній країні не доцільне.

Таким чином, стратегічною для України є політика поширення сфери трансформаційних процесів, які повинні відбуватися демократично, шляхом створення умов для їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гідденс Е. Соціологія. – К. : “Основи”, 2000. – С. 380-383.
2. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ ст. (історико-політологічний аналіз основних періодів). – К. : “АЛД”, 1997. – С. 12.
3. Энциклопедический социологический словарь. – М., 1995. – С. 34.
4. Пірен М. І. Основи політичної психології. Навчальний посібник. – К. : Міленіум, 2003. – С. 17.
5. Масова свідомість росіян в період суспільної трансформації. Словник української мови. – Т. 10. – К. : “Наукова думка”, – 1979. – С. 233.
6. Санір Ж. Системні трансформації у колишніх економіках радянського типу // Політична думка. – 1997. – № 1. – С. 56.
7. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи : монографія / за ред. В. С. Крисаченка. – К. : НІСД, 2003. – С. 45.

Чижова Е. М. Существенные аспекты трансформации общества и процессы прагматических преобразований.

В статье освещены сущностные аспекты трансформации, ее характеристики, причины возникновения, особенности развития, механизмы осуществления и конечные результаты, к которым приводят процессы прагматических преобразований.

Ключевые слова: движение, демократизация, модель политического прагматизма, политический режим, процесс, революция, система, сознание, трансформация.

Chizhova O. M. Significant aspects of the transformation of society and the processes of pragmatic change.

In the articles lighted up essence aspects of transformation, its description, reasons of origin, feature of development, mechanism of realization and end-point to which conduct the processes of pragmatic transformations.

Keywords: democratization, model, political pragmatism, political mode, process, revolution, system, transformation, consciousness.

Церклевич В. С.

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСТВА ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ЧИННИК: МОЖЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ

У статті здійснено спробу критичного осмислення проблем національної свідомості, самосвідомості, національної ідентичності як основ збереження української нації та викликів і загроз, що несе глобалізація.

Ключові слова: національна свідомість, самосвідомість, ідентичність, нація, народ, глобалізація.

Дослідженню проблеми національної свідомості українців присвячені численні праці наукового та науково-публіцистичного характеру. Однак, вивчаючи питання національної свідомості, ідентичності окремого народу, необхідно виходити із загальноприйнятих, “класичних” теорій національної свідомості. Першість у формуванні наукових тлумачень національної самосвідомості належить працям Й. Гардера, О. Бауера та ін. У цих дослідженнях були досить ґрунтовно розроблені проблеми національної самосвідомості. Різні аспекти українського національного характеру, пов’язані насамперед з розвитком української національної ідеї, досліджували найвідоміші діячі української культури: В. Антонович, М. Драгоманов, О. Потебня, І. Франко, М. Грушевський, М. Хвильовий, Д. Донцов, М. Міхновський, Ю. Липа, В. Липинський та інші. Питання визначення і характеристики національної свідомості та ментальності в наш час дискутувались у роботах І. Бичко, А. Бичко, В. Васильєва, Л. Гамаль, Я. Гарасима, В. Дорошкевич, І. Старовойт, В. Храмової. Спільним моментом поглядів вітчизняних вчених є акцентування зв’язку цього поняття з поняттям душі народу та її складовими: психічними характеристиками, волею, розумом.